

Türk Tıp Tarihi Arkivi

Cilt 4. No. 14. 1939

TİMURLENK BAYTAR MI İDİ?

Dr. A. SÜHEYL ÜNVER

Konya müzesi kütüphanesinde 2838 numaralı yazma bir baytar-namenin 45, 46, 47 nci varaklarında Türk tarihinde Osmanlı türkle-rine keder verici vukuat ile meşhur olan Timurlengin baytar olduğunun yazılı olduğunu mezkûr müze müdürü sayın Yusuf Akyurt bildirmiş ve mezkûr varakların 6 sahifeden mürekkep resimlerini de göndermek lütfünde bulunmuşdur

Mezkûr sahifeleri okuduk. Çok açık ve güzel bir türkçe ile eser Kenan efendi tarafından yazılmışdır [1]. Muhakkak ki toplama bir eser olacaktır. Yazılış tarihi malûm değildir. Eb'adı 12×18,5 dur. İnce kâğıdı samanı aherlidir. Eser harekeli ve usulüne muvafık güzel bir nesih ile yazılmışdır.

Timurlengin baytar olduğunu ortaya koyan bahis :

Varak 45 a, 45 b, 46 a, 46 b, 47 a, 47 b de bu suretle beyan edilmiştir :

(... İlmî baytaride Timurlenk Şeyhülmeşayih menzilesindedir. Hattâ padişahı Buharaya intisabı ve ol hanedapa münasebeti ve Mir-ahurinin Timur gibi bir kaç yüz hademe ve bendesi olup bendesinin edna bir tökeri olmak hîzi imkândan dür ve mehcür iken şayestei niami celilei rahmaniyye rahîm ve gafur olmakla bazı makbul atlara illet arız oldukda etraftan daim taharri ve talep ve baytarı hüner-

[1] Varak 80 a da bu baytarnamei lâtifinin cami' ve müellifi, camişerif sahi-bi Sultan Ahmed bin Mehmed bin Murad... Hattati Kenan efendinin hattı destile olan nüshadan, (Elhac Mehmed bin elhac Aliyyibnilhac Mehmedül Belgradî namın-da güzel nesih yazan bir zat tarafından 1258 (1842) de İstanbulda Süleymaniye camii yakınında bir yerde istinsah etmiştir. Birinci sahife başı tezhiblidir. Kenan efendi eserinin gayet muteber ve memduh bir kitab olduğu, ona tazim ve ihtiram edip gafflet olunmaya diye medholunmaktadır.

GÜZEL YAZILARDA HAKİMÂNE SÖZLERE BİR ÖRNEK

Dr. A. SÜHEYL ÜNVER

Kütüphanelerimizde eski hattatlarımızın yazıp da murakka' itlak olunan albümler içinde mahfuz olan yazılar tetkik olunmalıdır. Görülecektir ki çok meşhur Türk hattatlarının ince bir zevk ile birçok san'atkârane yazdıkları bu yazılar arasında manaca çok mühim bahisler vardır.

Büyük şairlerin seçme sözlerinde talik hatlı olanlarında tesadüf ederiz. Hikemî, dinî ve içtimaî medlüller, ayetler ekseriya sülüs yazı ile yazılmıştır. Nesih ile olan yazılarda ayetler ve Peygamberimizin seçme Hadisleri çoktur. Diğer çeşid yazılarda tarihî vesika mahiyeti olanlar pek çoktur ve bu eserler yazıların çeşid ve manaları itibarile cidden taranmağa değer. Bu arada hatır ve hayale gelmeyen sözler toplanabilir.

Bu çeşidli yazılar arasında tababeti, hıfzıssıhhayı, hikemî, mantıkî ve ahlâkî sözler dolayısıyla bunları söyleyen büyük şahıslar itibarile tıp tarihini alâkadar eden mevzular oldukça çoktur. Biz bunları tesadüf ettikçe topluyoruz.

Yazısının üslûbu itibarile reisülhattatın Kâmil Akdiki çok alâkadar eden ve Amasyalı çok değerli hattatlarımızdan İbnüşşeyh diye maruf Hamdullah efendinin bu murakkandan biz de tıp tarihi noktasından müstefid olduk. Bu albüm Topkapı sarayında Emanet hazinesinde 2084 numarada kayıtlıdır.

Yazılar beher sahifede muhtelif çeşitte bir satır sülüs ve diğer yazılar nesih yazı ile olmak üzere kıt'a itlak olunan tarzda yazılmıştır. 16 sahifedir. Yazı eb'adı 17×10,55 dir. Hamdullah efendinin çok şayanı dikkat ve olgun devresinde yazdığı yazılardandır.

Hattatlarımız arasında altı kalem tarzı değişmesile vücuda getirilen yazılardandır. Mutlaka altı tarzda yazılmış olması icab etmez. Hamdullah efendi burada sülüsü altı çeşidde yazmış ve yazı sanatında büyük bir maharet göstermiştir. Meselâ ilk yedi sahifenin yazıları sülüsdür, 8 ve 9 uncu muhakkik, 10, 11 ve 12 inci reyhanî 13, 14, 15 ve 16 ıncı satırlarda tevkii denilen sülüsdendir. Aherli ve nefis bir şark kâğı üzerine yazılan ve her sahifede ayrı bir sanat gösterdiği yazıların etrafında hafif ve halkârî tarzında tezhib vardır. Cildi de bozulmamış, sade şemse göbekli ve zarifdir. Bütün sahife kenarları ebruludur.

Buraya derçettiğimiz çeşitli sülüs yazıları bir sıraya koyduk. Bunları bize Ankarada Maarif Vekilliği Kütüphaneler Müdürü çok fazıl ve alim üstadlarımızdan merhum Hasan Fehmi Turgal terceme etti. Onun tıb tarihimiz sahasında değerli hizmetlerini burada yad ederken ruhunun şad olmasını dilerim.

Mezkûr sülüs satırlar (Fig. 1 ve 2) nin tercemesi budur :

Za'afı piri dolayisile kendisini ziyaret edemediği için mazeret sadedinde Calinos İsa Aleyhisselâm'a şunu yazmıştır :

Ey nefislerin (ruhların) tabibi ve ey Allahın nebisi çok def'a avarızı cismaniye sebebile hasta tabibin hizmetinden aciz kalır. Sana sevdiklerimden birisini gönderdim. O da kardeşim oğludur. Adabı nübüvvetle onun ruhunu, nefisini mualece buyurasın, selâm.

— İbrahim Edheme niçin istiskaya (yağmur duasına) çıkmıyor-sun denildi. O da siz kulluğunuzu yapınız o rububiyetini daha iyi bilir, dedi.

— Sokratis dedi ki :

Fırsat çabuk elden çıkar. Geç ve zor elde edilir.

— Aristo dedi ki :

Kerim acıkınca onun savletinden sakınınız.

— Fadıl bin Yahya hastalandı. Kâtib İsmail bin Subh her gün yanına gelir, kendisine selâm sabah etmezdi. Hacible (perdedarla) buluşur; ondan ne yediğini, ne içtiğini, uykusu nasıl geçtiğini sorardı. Başkaları sözü uzatırlardı.

Bu medlûllere başka yerlerde ayrı ayrı olsa dahi tesadüf bazen

كُتِبَ خَالِيَتِي لِعَيْسَى عَلَيْهِ السَّلَامُ
مَعْتَدًا عَنْ دِرِّمِ الزَّهَابِ النَّبِيِّ
لِصَعْفِ الشَّيْخِ خَدِّ الطَّبِيبِ النَّبِيِّ
وَإِنِّي لِلَّهِ وَالْحَجْرِ الرِّضِيِّ عَنْ خَدِّهِ
الطَّبِيبِ لِعَوَاضِ حَسْبَانِيَّةٍ وَعَيْسَى
الْبَيْتِ بَعْضِي فَوَلَوْسٍ وَهُوَ بِنِزَاجِي
لَتَعَالَى نَفْسِي بِالْأَبِ النَّبِيِّ عَلَيْهِ السَّلَامُ
فِيكَ لَا يَزِيدُنِي إِلَّا مَا لَسْتُ فِيهِ وَقَالَ

Fig. 1

اقْبُرُوا عِبْرَةَ نَبِيِّكُمْ فَإِنَّهُ إِعْلَامٌ لِيَوْمِنَا
 قَالَ سَقْرَاطُ طَبِيبُ الْفُرْسِ صِدْقٌ سَرِيعٌ
 الْفَوْتُ بَطِيءٌ الْعُودَةُ وَقَالَ الرَّسِطُ
 اخْذُوا صَوْلَةَ الْكَبِيرِ إِذَا جَمَعَ
 اعْتَصِمُوا بِحَبِيْبِي وَكَانَ يَدْخُلُ عَلَيْهِ
 اسْمُ عَيْدِكَ بِنِجَابِ الْكَاتِبِ وَالسَّلَامُ وَلَا
 يَدْعُو لَكَ ثَمَّ يَلْقَى حَاجِبَهُ وَيَسْأَلُهُ عَمَّا
 وَكَلِمَةٌ مَشْبُهَةٌ وَنَوْمٌ كَانَ عِنْدَهُ
 تَبَسُّطُ نَارِ الْوَسْطِيِّ فِي الْفَتْحِ وَاللَّهُ بِشَيْءٍ عَمَلٍ
 أَنْبَأَ

Fig. 2

güç olur. Burada Calinos, Sokrat, Aristo ve İbrahim Edhem'in güzel ve mühim sözlerine tesadüf ediyoruz.

Calinos'un kendisini hasta vaziyetinde görerek İsa'yı ziyaret edememesi sebebinin izah ile bu şekilde müracaat ve idarei kelâmî müretteb dahi olsa hoşdur. Zira Calinos milâdın 205 inci senesinde ölmüştür. Binaenaleyh peygamber İsa ile hem muasır olması ve bu şekilde ona hitabı mümkün değildir.

İbrahim Edhem'in sorulan suale cevabı çok hakimanedir. Sokratın sözü hayatda kaçırılan fırsatlar noktasından iyi ifade edilmiştir. Fırsatın ne olduğunu ve ne suretle bir keyfiyetin fırsat olabileceği düşünülmeye değer. Nihayet Kâtib İsmail bin Subhun hastaları ziyaret adabına temas eden hareketi takdire seza ve bu günkü hasta ziyaretleri için de tatbik olunmağa lâyıktır. Dilimize çevrildikten sonra istifademizi mucib olan manalar işte bu güzel satırlarda münderiçdir.

UN EXEMPLE SUR LES MAXIMES SE TROUVANT DANS LES BELLES-LETTRES

Dr. A. SÜHEYL ÜNVER

Le écrits se trouvant gardés dans nos bibliothèques, dans les albums nommés murakkâ et écrits par nos anciens calligraphes sont dignes d'être étudiés. On constate que ces manuscrits écrits très artistiquement par les calligraphes turcs contiennent des sujets très importants au point de vue de leur signification. Nous rencontrons les vers choisis des grands poètes en écriture talik. Ceux qui traitent des sujets judiciaires, religieux et sociaux sont écrits avec l'écriture sülüs. Les manuscrits en nesih contiennent souvent des versets du Koran et des traits sur la vie du prophète. D'autres genres d'écritures présentent beaucoup de documents historiques, et ces œuvres sont vraiment dignes d'être scrutées pour leur signi-

fication et leur variété. On rencontre parmi ceux-ci des paroles très originales.

Parmi ces manuscrits variés, il en existe un assez grand nombre concernant la médecine, l'hygiène, le droit, la logique et la morale et intéressant l'histoire de la médecine par les grands personnages qui en sont l'auteur. Nous nous sommes faits un devoir de les ramasser lorsque nous les rencontrons. Nous avons profité au point de vue d'histoire de la médecine, Bay Kâmil Akdik, chef des calligraphes nous a parlé d'un manuscrit intéressant : Par son style et écrit par la main d'un de nos plus fameux calligraphes, Hamdullah ef. originaire d'Amasya, nommé Ibni Cheyh. Cet album se trouve inscrit au trésor du palais de Top Kapou au numéro 2084. Ceci est écrit dans une forme appelée kita, dans une écriture variée, une ligne étant en sülüs et les autres en nesih. Il se compose de 16 pages, la dimension de l'écriture étant de 10,5×17 Ce manuscrit qui fut écrit par Hamdullah efendi dans son apogée et dont chaque page est une autre pièce d'art, est l'un de ceux qui possèdent six genres différents d'écritures. Tout manuscrit ne doit pas absolument posséder six genres d'écritures. Hamdullah ef. employa ici les six différents genres d'écritures et déploya un grand talent. Les sept premières lignes sont par exemple en sülüs, la huitième et la neuvième en muhakkik, la dixième, onzième et douzième en reyhanî, la treizième, quatorzième, quinzième et seizième en sülüs de tevkii.

L'écriture, écrite sur du beau papier oriental, est encadrée par un léger ornement du genre Halkâri. La reliure bien conservée en est très simple et toutes les tranches sont panachées.

Nous avons classifié les manuscrits en sülüs varié que nous présentons ici. Ceux-ci furent traduits par un de nos maîtres les plus savants, le regretté Hasan Fehmi Turgal, directeur général des Bibliothèques du Ministère de l'Instruction Publique. Je saisis l'occasion pour citer ici les grands services qu'il a rendus à l'histoire de la médecine et prier pour le repos de son âme.

Voici la traduction en sülüs (fig. 1 et 2).

— Galien n'ayant pu visiter Jesus à cause de sa vieillesse écrivit ceci comme excuse :

O médecin des âmes et o prophète de Dieu. Souvent le médecin ne peut accomplir son devoir à cause d'un malaise corporel, je t'envoie un de mes amis. Il est le fils de mon frère. Soigne son âme et son souffle comme tu le dois. Salut.

— On a dit: Ibrahim Edhem, pourquoi ne fais-tu pas la prière pour la pluie. Il répondit: faites votre devoir de sujets. Lui connaît mieux sa divinité.

— Socrates dit: L'occasion se perd facilement. Il est plus difficile de l'atteindre et de la posséder.

— Aristote dit: Lorsque généreux a faim, craignez sa colère.

— Fazil bin Yahya tomba malade. Le secrétaire Ismail bin Subh venait le voir chaque jour mais ne lui parlait pas. Il allait trouver le domestique et lui demander ce que le malade avait mangé et bu, et comment son sommeil s'était passé. D'autres allongeaient la conversation. Ces paroles ne peuvent être rencontrées ailleurs même séparément. Nous rencontrons ici les belles paroles de Galien, Socrates, Aristote et Ibrahim Edhem. Il est amusant de voir Galien dire qu'il ne peut visiter Jésus parce qu'il est malade. Car Galien naquit en l'an 131 et mourut en 205. Il est par conséquent impossible qu'il puisse être contemporain de Jésus et qu'il puisse lui parler de la sorte.

La réponse d'Ibrahim Edhem à la question posée est très juste.

Les paroles de Socrates sur les occasions perdues de la vie sont très bien dites. Il faut penser: qu'est-ce qu'une occasion et quand un fait peut devenir une occasion.

Enfin le geste du secrétaire Ismail bin Subh concernant la visite d'un malade est digne de louanges et devrait être appliqué aux visites des malades, aujourd'hui.

Les maximes desquelles nous pouvons profiter, une fois traduites en notre langue, se trouvent donc rassemblées dans ces belles lignes.
